

az erre való igény is hiányzik. Nincs is szó róluk a tanulmányban.

Változatos, színes és tárgyyszerű a kötet két, digitális kultúrával és információs társadalommal foglalkozó munkája. Szakadát István Jürgen Habermas kommunikatív cselekvéseméletéből kiindulva vizsgálja a világháló alternatív nyilvánosságának sajátosságait, szabályozási módjait. Az információs társadalom tükrében minőségileg változott-e a kapitalizmus logikája, s ha igen, hol van az átfordulási pont? – teszi fel a kérdést Pintér Róbert. Tanulmányában Manuel Castells nyomán, arról a selfet és identitást terhelő

feszültségről is szó esik, amely az emberek helyhez és kultúrához kötöttségének feloldódásából adódik.

A szerkesztőknek és a mögöttük álló Erasmus-kutatócsoportnak, úgy gondolom, sikerült megtalálni azt a köznapi jelenségszintet, tudniillik a közéleti kommunikáció szféráját, amelynek vizsgálata révén más társadalmi kommunikációs rendszerek felépítésének, folyamatainak és működésének számos szabályszerűsége is rekonstruálható. (*Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001, 138 o.*)

Kelemen Gábor
PhD, egy. docens (PTE)

Ízlik-e az ingyen ebéd? András Kelen: The Gratis Economy. Privately Provided Public Goods

Az elektronikus gazdaság gyors fejlődése 2000 tavaszán megtorpant, de aligha valószínű, hogy ez a lefékeződés összeomlást jelent. Inkább arra számíthatunk, hogy aránylag kiegyensúlyozott, látványos vállalati kiugrásoktól és bukásoktól is mindinkább mentes szakasz következik, amelyben az elektronikus gazdaság technikai eszközei mellett általánosság válnak a rá jellemző viselkedési és kapcsolati formák is. Sőt, az elektronikus gazdaság valóban tömeges elterjedése ugyancsak átalakíthatja a gazdaság mikrostruktúráját.

Ennek első fontos jele, hogy az elektronikus kereskedelem a világon először valószínűleg meg az áruk cseréjének tisztán tanácskönyvi formáját, amelyben nincsenek forgalmi, illetve – a modern közgazdaságtan elfogadott szóhasználatával – tranzakciós költségek. A fejlett országokban a fejlődés már eljutott arra a fokra, hogy a elektronikus gazdaság működéséről felépített gondolat kísérleteket tények is alátámaszthatják. Az igazán érdekes gondolatkísér-

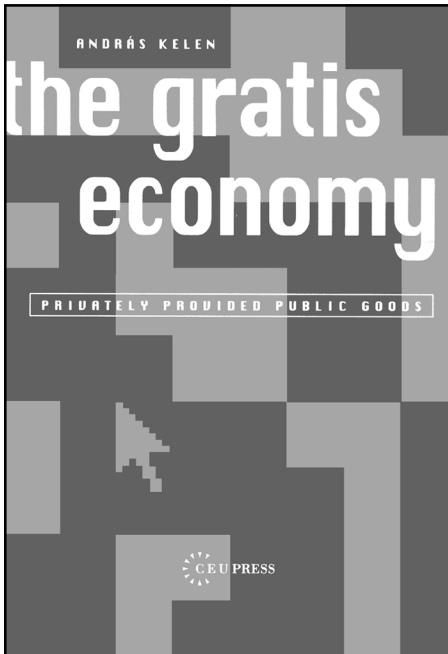
letek éppen arról szólnak, hogy az elektronikus gazdaság elterjedése látszólag felforgatja a piacgazdaság alaptörvényeit. S ha ehhez görcső alá vesszük az egyelőre csekély tényanyagot, azt tapasztalhatjuk, hogy az alaptörvényeket valójában csak kissé kell módosítanunk ahhoz, hogy igazak maradjanak.

Persze talán csak egy darabig. Úgy, ahogy Lakatos Imre a nyolcvanas években magyarul *Bizonyítások és cáfolatok* címmel megjelent könyvében a térgeometria egyik alaptételével kapcsolatban rávezette az olvasót: a tétel érvényességi köre folyamatosan bővíthet, de maga a tézis sohasem válik abszolúttá.

Kelen András könyve szintiszta szakmai provokáció, és egyre inkább előkezősködővé és módszertani értelemben kisé vaskalapossá váló közgazdasági szakirodalomban talán megkavarja azt a vizet, amely szellemi tápanyagban igen gazdag, mégis állóvíznek tűnik. Túl sok alaptétel van, amelyen nem merünk vitatkozni, közben pedig nem vesszük észre, hogy a mikro gazdaság játékszabályai talán éppen a szemünk előtt változnak meg. Kelen kiindulópontja leegyszerűsítve úgy fogalmazható át: a „*nincs ingyen ebéd*” szabálya az

elektronikus gazdaságban csak részben érvényes, ez a korlátozott érvényesség azonban valójában csupán látszat.

A leegyszerűsített megfogalmazás sajnos aligha sikerült, ezért lássuk bővebben is a könyv „üzenetét”. Kelen András arra a tapasztalati tényre hívja fel a figyelmet a bevezető oldalakon, hogy jólétünk az *„Új Gazdaságban”* számos esetben költségmentesen növekedhet. A szerzői szándék annak bizonyítása, hogy az előnyök semmilyen efféle esetben sem egyoldalúak, a javak vagy szolgáltatások látszólag ingyenes osztogatása mögött ugyancsak erős jövedelemszerző szándék rejlik. A kérdés persze az, hol a határ a magán- és a közjavak között. A magánjavakat ugyanis osztogathatják, ha erre van magánfedezet. A közjavak viszont szabadon hozzáférhetők, csakhogya vagy a társadalom közkiadásaiából hozzák létre őket, vagy pedig később közkiadásokra van szükség a pótlásukhoz. Az utóbbira példa az egészséges környezet.

Az elektronikus gazdaság néha elmosza a magán- és a közjavak közötti átmenetet, hiszen ott magánpénzből képződnek olyan jóságok, amelyek felhasználásukat tekintve közjavak, viszont mégsem terhelték meg a közösség kasszáját. Lehet ennek fordítottja is: a szocializmusból visszaderengő „társadalmi munka” sokszor nem is csekély, ám roppant alacsony hatékonyságú közösségi erőfeszítéssel hozott létre az egyén szempontjából haszontalan „terméket” vagy „szolgáltatást”.

Kelen könyve foglalkozik ezekkel az esetekkel is. Túlzott szerzői szerénység vagy bocsánatkérő és egyben gunyoros mosoly állhat szerkesztői ötlete mögött, hogy a nagy szerkezeti egységeket esszéknek nevezi, és csak ezeken belül dolgoz ki fejezeteket. A figyelmetlen olvasó első látásra azt gondolhatja, hogy laza tanulmányfüzér került a kezébe, és talán nem is előlről kezdi az olvasást. Hamarosan rádöbbenhet azonban, hogy a tartalomjegyzék igen csalóka: a könyv gondolatmenete bizony egyenes irányú, az „esszék” logikus szerkezetbe rendeződnek.

A könyv három nagy része annyiban mégis esszéjellegű, hogy egy-egy alapötletre fűz fel szerteágazó gondolati anyagot. Az első fejezet a hagyományos „ingyen gazdaságot” mutatja be, ahol vagy vallásos meggyőződés vagy erkölcsi meggyőző erő vagy pedig – mint például a katonaságnál – egyszerű kényszer az ingyen munkavégzés magyarázata. A könyv fő témája szempontjából mindez inkább illusztráció, hiszen az első „esszé” záróoldalain maga Kelen mutatja be, hogy a hagyományos ingyenes szolgáltatások visszaszorulóban vannak. Különösen érdekes eszmefuttatás szól a sportról: a szerzőnek teljesen igaza van abban, hogy az amatőr sport kezdetben sem a juttatás nélkül végzett testedzést jelentette, és a fogalom értelmezése az elmúlt évtizedekben jócskán átalakult. Az eredeti-

leg kifejezettebben amatőr jellegű olimpiai mozgalom is nyíltan kereskedelmi jellegűvé vált, és ma már kétségtelenül a profitorientált gazdaság szerves része.

A szerző sokszor elkalandozik, már-már cseveg, amikor az „ingyen gazdaság” történetéről beszél. Érdekes szociológiai elemzést ad például éppen a sport és a tömegkultúra viszonyáról azzal a megfontolandó gondolattal, hogy a sport kereskedelmi jellege a jövőben már inkább gyengülni, mint erősödni fog. A könyvnek ezt a részét azonban nem jellemzi túlzott tematikai fegyelem és szigorúság. Kelen András műveltsége és tárgyismerete lenyűgöző, de az olvasó ettől a könyvtől elsősorban arra a kérdésre vár választ, hogy van-e valóban „ingyen ebéd” a modern gazdaságban, illetve hogy ez kinek mibe kerül.

A második nagy „esszé” sokkal lendületesebb és összefogottabb. Ez a rész a modern üzleti élet ingyenes szolgáltatásairól szól. Ezek legismertebbje a reklám, de az internet kialakulásához és a kezdeti fejlődését tápláló inkább szellemi, mint üzleti igényekhez valódi nagy értékű, de ingyenes szolgáltatások is köthetők. Ilyen mindenekelőtt az emberiség kulturális kincsének közzététele a virtuális könyvtárakban.

Persze a reklám sincs ingyen a fogyasztó számára, hiszen drága idejét, sőt géphasználati és telefonidejét köti le. Kelen megdöbbentő adatokat idéz arról, hogy az internetezők (illetve a „hálópolgárok”, ahogy az angol szöveg „*netizen*” kifejezését magyarázhatjuk) csak elenyésző töredéke látja el gépét olyan védelemmel, amely megóvjaa a nem kívánt vagy fölöslegesnek tartott elektronikus olvasnivalótól. Ha ez az arány emelkedik, akkor kétféle fejlődésre számíthatunk: vagy visszaesnek a látszólag ingyenes, ám valójában a reklámokból finanszírozott hálózati szolgáltatások, vagy elterjed az a Kelen által igen érdekesen leírt új kereseti lehetőség, hogy a bonyolul-

tabb internetes reklámok elolvasói – akik talán néhány marketingkérdésre is válaszolnak – pénzt, 1-2 dollárt kapnak ezért a munkájukért. Nem kétséges, hogy munka ez is, bár könnyen elképzelhető, hogy bér-szintje csökkenni fog, ha az ilyen munkaalkalmak népszerűsége elterjed, és a munkaerő kínálata megnő ezen a részpiacon. Kérdés az is, hogy az ilyen távmunkából eredő jövedelmet hogyan lehet adóztatni.

Míndez ugyancsak arra utal, hogy a hálózati gazdaság ma még nagyrészt ingyenes volta átmeneti jelenség lesz, és egyre kevesebb tartalomszolgáltatónak éri majd meg, hogy a reklámjövedelemre építse bevételeit. A könyv azonban attól érdekes, hogy a szerző ennél jóval tovább gondolkodik: a politika ugyanis érdekelt egyes ingyenes, illetve erősen támogatott termékek és szolgáltatások fenntartásában. Ez nemcsak a gyógyszerellátásra vagy a tudományos kutatásra igaz, hanem bizonyítható az elektronikus gazdaság nem csekély részére is. Ez a gondolatmenet szerepel a könyv harmadik részében.

A szerző a Wall Street Journal és a New York Times példáján magyarázza el, hogy a hálózati szolgáltatások megfelelő tartalom és „csomagolás”, valamint nagy kapcsolatteremtési képesség esetén már ma sem szükség szerűen veszteségesek. A Wall Street Journal interaktív elektronikus kiadása például csekély díjért hozzáférést enged a lap összes regionális változatához, valamint számos olyan kapcsolódó anyaghoz, amely a hagyományos újságba nem férhet bele. Ez az interaktív kiadás a hirdetőknél pedig lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes olvasók „profiljának” (nem, életkor, lakhely, foglalkozás, sőt, a saját tőzsdei forgalom nagysága) megfelelően egyénre szabott hirdetésekkel jelenjenek meg az előfizetők által lehívott oldalakon.

A harmadik rész valójában az újfajta elektronikus és a hagyományos nonprofit

szolgáltatások sajátos konvergenciájáról szól. A világháló talán még egy darabig technikai újdonságnak számít, de egyre szélesebb körben – egyre idősebb korosztályok számára is! – mindennapi használati eszközzé válik. Kelen tézise szerint azonban a folyamat itt nem fog megállni: az elsősorban hirdetésekkel finanszírozott hálózati szolgáltatások előbb-utóbb a megszokott nonprofit szolgáltatások posztmodern megfelelőivé (hozzátehetjük: kiegészítőivé) válnak.

A „posztmodern” fogalom több helyen előfordul a könyvben, ezzel is hangsúlyozva a munka tudományközi jellegét. A szinte költségmentes, de a korábbiaknál több nagyságrenddel sűrűbb nemzetközi kapcsolati háló kialakulása azonban nemcsak esztétikai gondolkodásra kínál jó alkalmat. A gazdaságnak számos területe lehet, ahol az „Új Gazdaság” spontán módon kialakuló játékszabályai az eddig megszokott magatartási, sőt jogi normák alapos átalakítását is szükségessé tehetik. Érdekes példa erre a könyvben a szellemi tulajdon védelme.

A hagyományos védelmi stratégiák és eszközök egyre igényesebbé válnak. A jogtulajdonosok nemcsak hosszabb időre szóló és alaposabb védelmet követelnek, hanem korábban elképzelhetetlen területekre (például: „innovatív üzleti megoldások”) próbálják elérni a jogi védelem kiterjesztését. Ennek egyik oka éppen az ismereteknek a világhálón keresztüli gyors és sokszor nem ellenőrizhető terjedése. Ezzel a hagyományos innovációs kultúrával szemben az „Új Gazdaságban” természetes reakcióként alakul ki az eleve szabad pré-

daként kínált új szellemi termékek kultúrája. A szabadon letölthető szoftverek, sőt operációs rendszerek (mint a Linux) idővel sokkal nagyobb kihívást jelentenek a szellemi monopoljogaikhoz túl erősen ragaszkodó fejlesztő cégek számára, mint a jogtalan használat. Az utóbbit ugyanis rendőri eszközökkel korlátozni lehet, egy önszerveződő, országhatároktól független közösség önmaga által kialakított magatartási normáit azonban kívülről szinte lehetetlen megváltoztatni.

Az „Új Gazdaság” egyszer akár a piacgazdaság alapszabályait is megváltoztathatja. Kelen szándékosan gondolat kísérletnek nevezi merész, de hosszabb távon nem valószínűtlen vázlatát a társadalmi munkaszervezésnek arról a formájáról, amelyben az egyének egy elektronikusan kezelt közös munkaalapba ajánlják fel munkájukat, és ezért cserébe hasonló értékben igényelhetnek szolgáltatásokat az alapból. Vajon ezt is tűrni fogja a pénzügyi rendszer és a politika?

A könyv élvezetes és elgondolkodtató, ugyanakkor meglehetősen spontán stílusú olvasmány, amely csak kevésbé ajánlható a kiérlelt és hívős eleganciával előadott gondolatmenetek kedvelőinek. Mondhatjuk: íme, Magyarországon is megjelent az „Új Gazdaság” szellemi posztmodernizmusa. Most már várjuk ennek az egyre fontosabbá váló áramlatnak a magyar nyelvű bemutatkozását is. (*CEU Press, Budapest, 2001, 370 o.*)

Török Ádám

az MTA levelező tagja, egy. tanár
(Veszprémi Egyetem, BMGE)

A jó ízlés politikája Molnár Attila Károly: *Edmund Burke*

Két legfontosabb műve – *Töprengések a francia forradalomról* (Atlantisz, Bp.,

1990.), illetve *Fellebbezés a mai whigektől a régebbiekhez* (In: *Konzervativizmus, Osiris, Bp., 2000.*) – után immár Edmund Burke egész életművét bemutató terjedelmes monográfia is rendelkezésre¹ áll annak, aki a XVIII. századi brit politikai élet